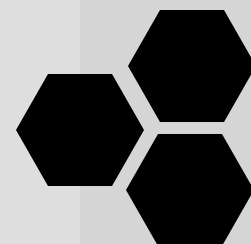
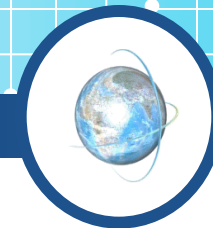

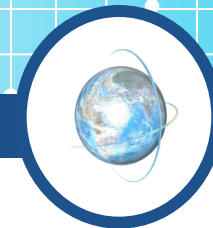
ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ

Лекція. ДЕТЕРМІНАНТИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

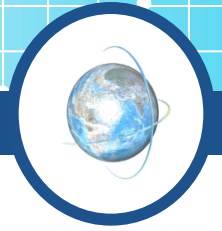

2.1. Класифікація детермінант тіньової економіки

2.2. Характеристика детермінантів тіньової економіки за змістовим наповненням

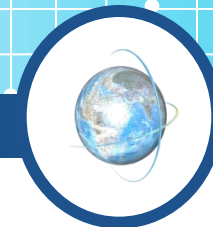
- ❖ **Компоненти економічної детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти соціальної детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти інституційно-правової детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти державної детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти політичної детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти психологічної детермінанти тіньової економіки**
- ❖ **Компоненти етичної детермінанти тіньової економіки**

Явище тіньової економіки не виникає стихійно, а обумовлюється рядом детермінантів, які сприяють його виникненню і поширенню.

Можна умовно виділити чотири базові критерії поділу детермінант тіньової економіки: *за змістом, за походженням, за масштабністю впливу, за тривалістю.*

Базові критерії поділу детермінант тіньової економіки:

За змістовим наповненням детермінанти тіньової економіки поділяються на:

- ✓ економічні;
- ✓ соціальні;
- ✓ інституційно-правові;
- ✓ державні;
- ✓ політичні;
- ✓ психологічні;
- ✓ етичні.

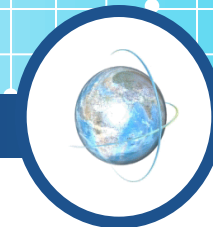

За походженням детермінанти тіньової економіки поділяються на:

- ✓ *внутрішні (дія яких обмежена національними межами, кордонами адміністративно-територіальних утворень);*
- ✓ *зовнішні (дія яких носить глобальний характер і стосується світової економіки в цілому, транснаціональних корпорацій, політики урядів різних країн та міжнародних організацій – ООН, МВФ, тощо).*

За масштабністю впливу детермінанти тіньової економіки поділяються:

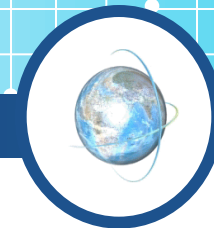
- ✓ *детермінанти незначного впливу (діють протягом визначеного часу і для своєї нейтралізації або не потребують витрат, або потребують незначних витрат);*
- ✓ *детермінанти значного впливу (дія яких може бути компенсована відповідними їх масштабу засобами);*
- ✓ *детермінанти катастрофічного (глобального) впливу (дія яких не може бути компенсована)*

Характеристику детермінантів тіньової економіки за змістовим наповненням:

Економічна складова в свою чергу включає ряд компонентів, основними з яких є:

✓ **Рівень податкового навантаження та адміністрування податків** – виступає однією з основних і найбільш поширених причин переходу суб'єктів господарювання у тінь. Занадто обтяжливий рівень оподаткування (відповідно до світової практики стимулюючий рівень оподаткування повинен перебувати в межах **25-26%**) сприяє переходу бізнесу з легального сектора економіки в тіньовий, зменшуючи при цьому податкові надходження до державного бюджету, і підвищуючи ризик виникнення (поглиблення) дефіциту державного бюджету.

Високий рівень оподаткування (податкового навантаження) є основною причиною, яка впливає на перехід суб'єктів господарювання з легального сектора у тіньовий сектор економіки

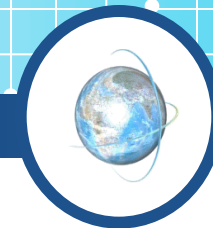

Крива Лаффера

Головна ідея полягає в тому, що в міру зростання ставки податку від нуля до 100% податкові надходження зростатимуть від нуля до деякого максимального рівня (M), а потім знижуватимуться до нуля.

Податкові надходження падають після деякої точки, тому що вищі ставки податку стримують економічну активність, а отже, податкова база (національне виробництво і дохід) скорочується. Це найлегше проілюструвати в крайній точці, коли ставка податку становить 100%.

Стимулюючий рівень оподаткування, відповідно до світової практики, повинен перебувати у межах 25-26%.

Загальне податкове навантаження у в Україні становить приблизно **40 %**.

Зростання рівня тіньової економіки

Скорочення надходжень від податків до державного бюджету та нездатність фіскальної системи виконати встановлений законодавством план надходжень

Збільшення податків на легальний сектор економіки для компенсації бюджетних втрат створюючи для нього надмірний рівень податкового навантаження

Зниження конкурентоздатності підприємств легального сектору економіки у порівнянні з підприємствами тіньового сектору та іноземними виробниками внаслідок збільшення вартості їх продукції

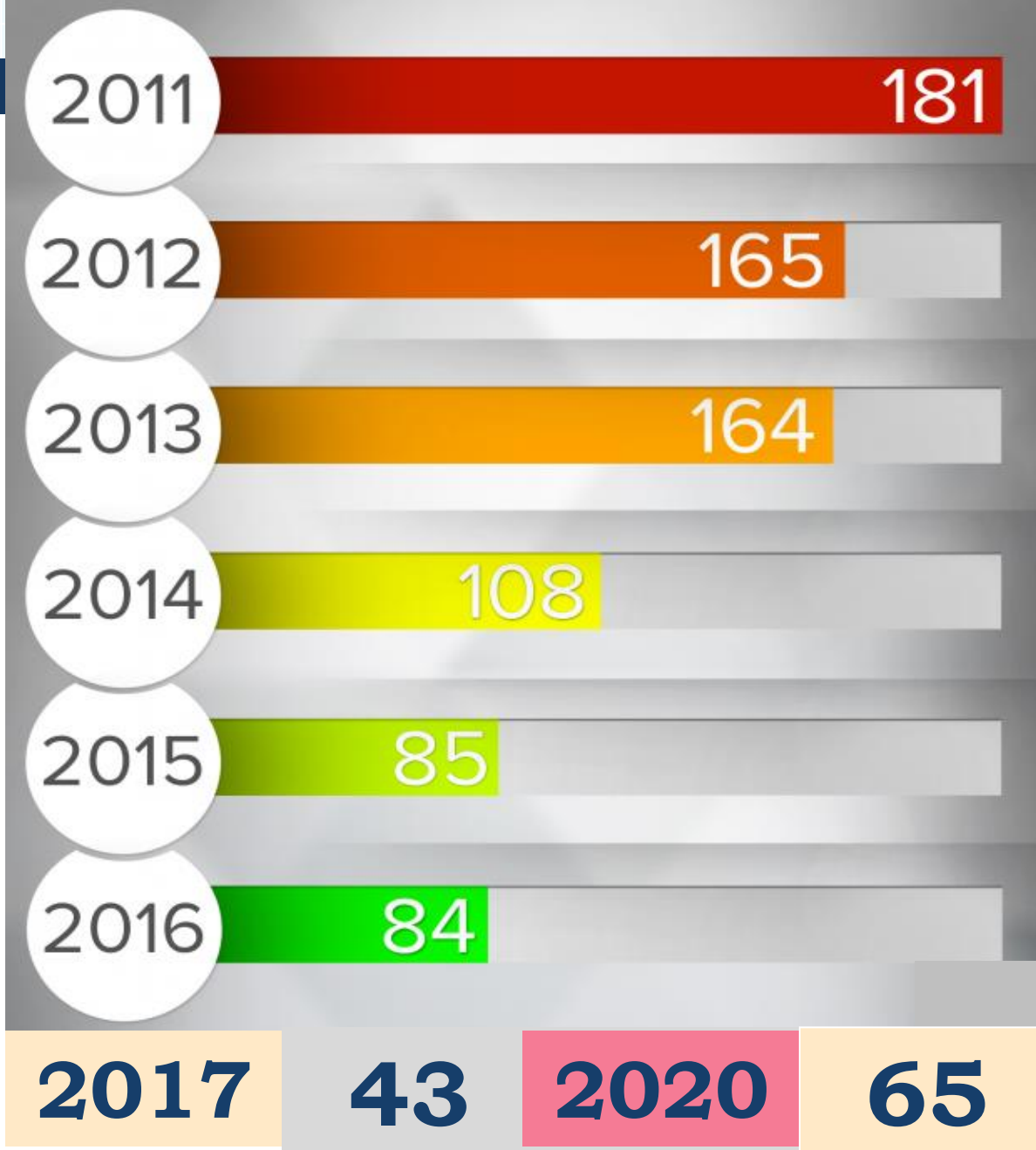
Перехід підприємців з легального сектору в тіньовий сектор економіки для зниження витрат і підтримки своєї конкурентоспроможності

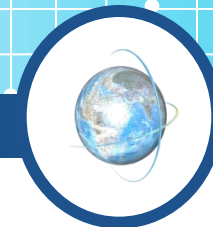
Механізм впливу рівня оподаткування на рівень тіньової економіки

**У 2011 році
Україна зайняла 1-
ше місце за
кількістю
податків.**

За підрахунками
Світового банку український
бізнес у тій або іншій формі
виплачував 135 різних
податків

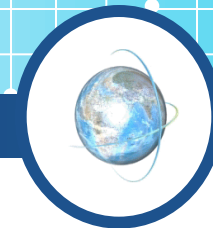
**У 2020 році
Україна зайняла
65-те місце із 190
країн світу.**

Найбільший вплив на поліпшення позицій в рейтингу показало зниження єдиного соціального внеску з 2017 року. Це мало позитивний вплив на загальну податкове навантаження в Україні

Період	Ставка ЄСВ
2011	34,7 %
2016	22,0 %
2023	22,0 %

Основне питання, яке потребує нагальної уваги, – це велика кількість часу на податковий облік. В середньому вітчизняний бізнес витрачає на облік 328 годин на рік, що вдвічі більше, ніж у розвинених країнах.

А за тривалістю обліку ПДВ наша держава посідає 176 сходинку зі 190

ПОДАТКУ НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ

➤ Податок на вилучений капітал – це оподаткування відтоку ресурсів з підприємства

Що оподатковуємо?	
Податок на прибуток	Податок на вилучений капітал
Чистий притік ресурсів (надходження – витрачання)	Відтік ресурсів за межі підприємства
Фінансова звітність	
фінансова звітність є невід'ємною частиною декларації з податку на прибуток та подається до ДФС	Фінансова звітність ДФС уже не потрібна, так як не визначає базу оподаткування

Суть **податку на виведений капітал** – це оподаткування не прибутку, а тільки таких операцій, як виплата дивідендів, виплата безповоротної фінансової допомоги, безоплатна передача товарів, робіт, послуг, роялті, відсотки та інші подібні операції, які призводять до виведення капіталу за межі юридичної особи.

Податкові ставки

Точні податкові ставки, план-графік їх зміни, ефекти від реформи будуть визначені після побудови моделі та розрахунків

ПОДАТОК

ДО РЕФОРМИ

ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

ПІСЛЯ РЕФОРМИ

пдв

20%

ліквідується

Податок з роздрібного продажу

-

12% *(у перший рік)*

-

10%

ЄСВ

22%

ліквідується

Військовий збір

1,5%

ліквідується

-

ПДФО (від зарплати)

18%

30% *(у якості компенсатора)*

-

10%

Податок на прибуток

18%

ліквідується

-

Податок на виведений капітал

-

15%

10%

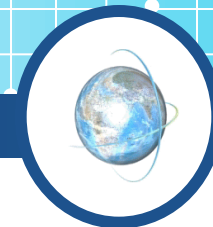
ПнВК у Дія.Сіті - 9%

Податок на виведений капітал (ПВК) – не є поширеною європейською практикою та належить до експериментальних, нових, нестандартних і малопоширених систем оподаткування.

Офіційно влада декларує введенням цього податку наступні наміри:

- *збільшити притік інвестицій* – відсутність подвійного оподаткування,
- *збільшення простоти оподаткування та зменшення корумпованості;*
- *детінізація* – зменшення необхідності використання офшорів (адже при відсутності виведення капіталу податок нульовий), відпадання потреби в використанні схем оптимізації через єдиноподатників;
- *стимулювання розвитку бізнесу* – подібна система оподаткування робить вигіднішим залишати прибуток в межах підприємства, в розвитку бізнесу;
- *полегшення адміністрування податків* – податок на виведений капітал легший в розрахунку, не потребує від податківців знань з МСФЗ/П(С)БО, аналізу формування показників фінансової звітності.

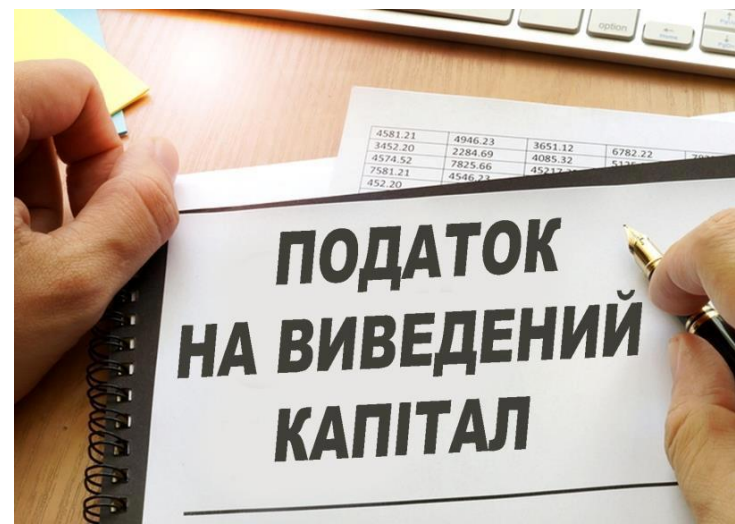
МВФ і Світовий банк висловилися проти введення ПВК.
Вся справа в тому, що в перші роки держбюджет
недоотримає серйозні суми.

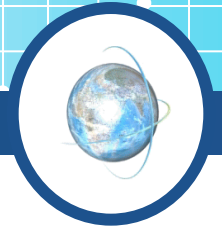
УКРІНФОРМ оцінювала втрати в перший рік введення ПВК

В

40 млрд грн, Український інститут майбутнього в 23 млрд
грн, а Інститут економічних досліджень та політичних
консультацій в 38-47 млрд грн.

Приблизно на 4-й рік після
введення ПВК він принесе
додатково від 50 млрд грн
додаткових надходжень. Тобто,
приблизно стільки, скільки дає
зараз податок на прибуток

Скасування деяких податкових пільг.

З 1 січня 2023 року відбулося скасування податкових пільг для кількох галузей економіки. Зокрема, завершився термін звільнення від сплати ПДВ операцій:

- ❖ щодо ввезення в Україну деяких товарів, які використовувалися в галузі кінематографії;
- ❖ щодо ввезення в Україну окремих товарів суб'єктами космічної галузі;
- ❖ з проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт для потреб космічної сфери;
- ❖ з постачання програмної продукції.

Податкові стимули для відродження енергогалузі.

З січня 2023 набув чинності закон №2836-IX, норми якого спрямовані на прискорення відновлення зруйнованої та пошкодженої енергетичної інфраструктури.

Цим законом внесено поправки до Податкового кодексу, які, зокрема, передбачають:

- звільнення від ПДВ операцій із ввезення в Україну електрогенераторних установок, трансформаторів, генераторів, обладнання та комплектуючих до них;
- звільнення від ПДВ операцій із ввезення в Україну товарів, які безоплатно передає Енергетична спільнота підприємствам, які здійснюють генерацію та розподілення електроенергії;
- звільнення від акцизного податку операцій із ввезення в Україну транспортних засобів для перевезення 10 і більше осіб, легкових та вантажних авто, якщо ці транспортні засоби будуть згодом передані силовим структурам;
- звільнення платників податку на прибуток підприємств від відповідальності за несвоєчасне подання фінансової звітності за умови, що всі необхідні звіти будуть подані протягом трьох місяців після скасування військового стану.

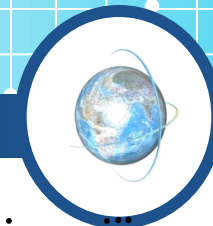
2025

Верховна Рада проголосувала за законопроект #11416-д про підвищення податків у першому читанні. Новий пакет податків передбачає наступні норми:

- **підвищення військового збору з 1,5% до 5%;**
- встановлення ВЗ у розмірі 1% від доходу платників єдиного податку III групи;
- підвищення податків для 1 та 2 групи ФОП;
- авансові внески на АЗС;
- встановлення ставки податку на прибуток для банків за 2024 рік у розмірі 50%;
- встановлення ставки податку на прибуток для небанківських фінансових установ (крім страховиків) на рівні 25%.

На 2024 рік такі податкові зміни принесуть держбюджету 58 млрд грн, і 137 млрд грн наступного 2025 року.

*Нерозривною складовою податкової системи, яка сприяє мінізації економіки, на ряду з високим рівнем податкового навантаження, є складність адміністрування податків та контролю за повнотою і своєчасністю їх сплати. Згідно з рейтингом «**Doing Business 2020**», який складається Світовим банком для 180 країн світу, час, який витрачається в Україні на адміністрування податків і заповнення податкової звітності, **складає 328 годин на рік**, що є набагато більшим у порівнянні з розвинутими країнами світу. Також важливою проблемою в Україні в контексті мінізації економіки є нестабільність податкового законодавства. Зміни в ньому відбуваються настільки часто, що суб'єкти господарювання не завжди встигають адаптуватися до них.*

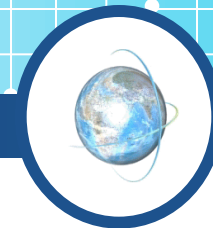

2023

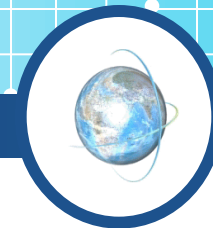

Парламент до 1 липня 2023 року повністю зніме чинний мораторій на податкові перевірки. На сьогодні повноваження інспекторів обмежені, і податківці перевіряють переважно бізнес, який звертається за відшкодуванням ПДВ

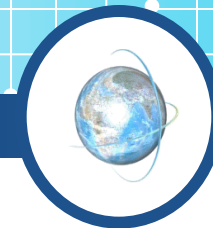

✓ **Надмірне втручання держави в економіку** – неефективно налагоджена діяльність державних інститутів та невиправдане використання адміністративних інструментів в регулюванні бізнесу ускладнює діяльність в легальному секторі економіки і стимулює тіньову діяльність. До таких обмежуючих факторів можна віднести надмірну бюрократизацію, складність нормативів, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання, суттєву кількість ліцензійних видів господарської діяльності; складність та значну тривалість офіційної реєстрації юридичних осіб і припинення підприємницької діяльності; немотивовані та часті перевірки суб'єктів господарювання з боку контролюючих державних органів.

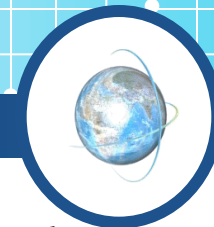
✓ **Кризові явища в економіці та фінансовому секторі** – економічні та фінансові потрясіння сприяють мінізації економіки. Економічна криза змушує суб'єктів господарювання для збереження бізнесу та підтримки конкурентоспроможності шукати шляхи оптимізації витрат і податкових платежів через використання схем ухилення від сплати податків та часткового або повного переходу виробництва у тіньовий сектор. Наймані працівники в свою чергу в умовах високого рівня безробіття погоджуються на «заробітку плату в конвертах», відсутність соціальних гарантій та офіційного оформлення трудових відносин.

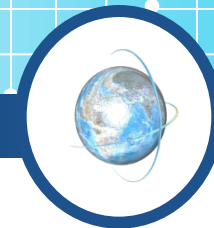
Соціальна складова включає наступні компоненти:

✓ **Низький рівень життя населення** – між рівнем доходу населення і масштабами тіньового сектора економіки існує пряма залежність. В розвинених країнах з високим ВВП на душу населення рівень тіньової економіки значно нижчий, ніж у країнах з перехідною економікою з більш низьким ВВП на душу населення. В Україні за підсумками 2020 року рівень бідності зріс до 50%, а за межею бідності перебуває близько 19 мільйонів українців. За звітом Міжнародної організації UNICEF рівень бідності в Україні через пандемію зростає з 27,2% до 43,6%, а в гіршому випадку – до 50,8% від усього населення, тобто саме стільки українців потенційно житиме щомісячно на суму, що не перевищує прожитковий мінімум (2270 грн. з січня 2021 р.).

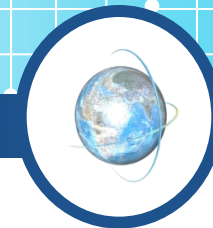
Ні мінімальна заробітна плата (6700 грн. у 2023 р.), ні мінімальна пенсія (2093 грн. у 2023 р.) не відіграють на сьогодні роль соціальної гарантії, що змушує населення шукати собі джерела додаткових доходів, які і знаходять в тіньовому секторі економіки.

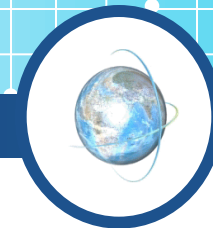
✓ **Високий рівень безробіття** – в умовах дефіциту робочих місць працівники у пошуку заробітку нехтують соціальними та трудовими гарантіями, погоджуючись працювати в нелегальному секторі економіки і отримувати неофіційні доходи, які оподатковуються та не відображаються в офіційній статистиці. Чим вищий рівень безробіття, тим більше тиск на ринок праці і тим більше бажаний працювати в тіньовому секторі економіки. Наслідком цього стає зростання масштабів тіньового ринку праці. У дослідженні під назвою «Перспективи зайнятості та соціального захисту в світі: тенденції, 2021 рік» (World Employment and Social Outlook: Trends 2021), прогнозується, що дефіцит у сфері зайнятості, який виник через глобальну кризу, спричинену поширенням пандемії COVID-19, в 2021 році досягне 75 мільйонів робочих місць .

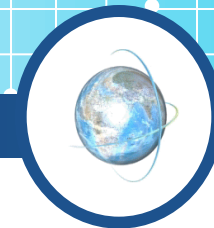
За словами голови МОП Гая Райдера, пандемія COVID-19 “стала не тільки кризою охорони здоров’я, а й кризою зайнятості і людських ресурсів”. Як у світовому масштабі, так і для України наслідками пандемії COVID-19 для ринку праці стануть зростання масштабів бідності, ще більша нестача гідних робочих місць і зростання безробіття, географічна і демографічна нерівність. Пандемія посилила існуючу нерівність на ринку праці, найбільш постраждали менш кваліфіковані працівники, жінки, молодь чи мігранти.

✓ **соціальна диференціація та стратифікація суспільства** – в умовах трансформації економіки України в ринкову та проведення реформ посилюється майнове розшарування населення. Низькі доходи та відсутність справедливої соціальної політики змушують населення шукати додаткові джерела доходів, які воно і знаходить в тіньовому секторі економіки. Диференціація доходів населення України одна з найбільших серед європейських країн. Офіційної статистики щодо майнового розшарування немає, проте нині експерти говорять про те, що різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні складає **щонайменше 40 разів.**

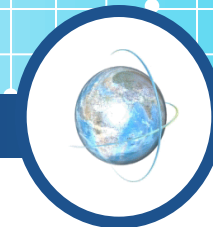

Варто відзначити, що Індекс Джині в Україні у 2019 році склав 26,6. Даний показник є один із найнижчих в світі, за ним Україна розташовується з такими країнами як Білорусь (25,3 %), Вірменія (29,9 %), Киргизька Республіка (29,7%). Такий аномальний результат ще раз засвідчує високу частку тіньової економіки і пов'язаний з недостовірною статистикою щодо рівня доходів громадян країни.

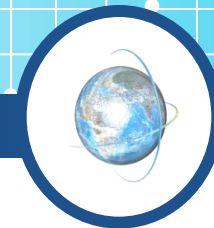

Інституційно-правова складова включає наступні компоненти:

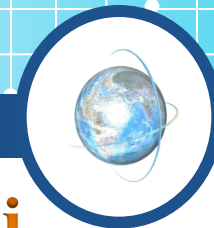
✓ **Недосконалість інституційного середовища** – *якість інституційної складової державної політики протидії тінізації знаходиться на критично низькому рівні. Більшість її складових не відповідають міжнародним вимогам, не корелюють з потребами суспільства, а отже не здатні виконувати покладені на них функції. А високий рівень бюрократизації та корумпованості державної влади лише поглиблює дані процеси і сприяє наростанню масштабів тінізації економіки.*

✓ **Недосконалість та нестабільність законодавчої бази** – нормативно-правова база щодо детінізації економіки потребує її перегляду на предмет усунення наявних у ній протиріч, гармонізації та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів. Оскільки нормативно-правове забезпечення є основою реалізації політики в сфері детінізації економіки, необхідним є усунення основних недоліків, характерних йому на сьогодні, зокрема, неадекватності законодавства об'єктивним умовам економічної практики (продуктивні сили завжди обганяють виробничі відносини, що обумовлює відставання законодавчої бази реаліям економічного життя); суперечливості окремих законів та підзаконних актів; незбалансованість окремих правових норм; надмірна чисельність та неузгодженість нормативно-правових актів; нестабільність чинного законодавства. Недосконалість законодавчого регулювання дозволяє використовувати прогалини в законодавстві для ухилення від оподаткування, використання тіньових схем і сприяє зростанню тінізації економіки.

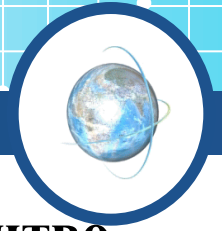

✓ **Незахищеність права власності та недієздатність системи судочинства** – в умовах недосконалості нормативно-правової регламентації та тотальної корупції непорушність права власності ставиться під загрозу. А враховуючи наростаючі ризики та загрози підприємницької діяльності, нечіткі гарантії дотримання прав власності, суб'єкти господарювання в пошуку шляхів оптимізації витрат роблять вибір на користь тіньового сектору. Ситуація ускладнюється недієздатністю системи судочинства, неефективністю контролю за виконанням судових рішень та низькою ефективністю діяльності правоохоронних структур щодо боротьби з незаконною економічною діяльністю. Прийняття полярних судових рішень щодо однакових питань, які ґрунтуються на одних і тих самих законодавчих нормах, не є виключенням для судової практики в Україні, що засвідчує існування правових колізій внаслідок різного тлумачення юридичних положень фахівцями.

Державна складова включає наступні КОМПОНЕНТИ:

✓ **Корумпованість державних служб різноманітних владних структур** – якість інституційної складової державної політики протидії мінізації знаходиться на критично низькому рівні. Більшість її складових не відповідають міжнародним вимогам, не корелюють з потребами суспільства, а отже не здатні виконувати покладені на них функції. А високий рівень бюрократизації та корумпованості державної влади лише поглиблює дані процеси і сприяє наростанню масштабів мінізації. Корупція як зловживання посадовою особою своїм службовим становищем заради власних інтересів, що спричиняє шкоду інтересам держави й суспільства, проявляється через підкупність, продажність, хабарництво державних службовців. Корупція, хабарництво, бюрократія – явища, які створюють “гальмівний ефект” для національного економічного розвитку та соціально-економічного добробуту країни як загрози державної безпеки та сприяють мінізації економічної діяльності..

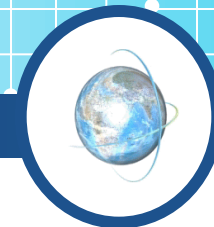

✓ Бюрократичне свавілля та хабарництво – Одним із актуальних проблемних питань державної служби в Україні є бюрократизм системи управління. На шляху детінізації економіки необхідним є обмеження бюрократизму та встановлення відповідності структури державного апарату покладеним завданням. Доцільним є впровадження уніфікованого механізму отримання, обробки та узагальнення даних щодо діяльності органів державної влади, зокрема, відповідності суспільним потребам та приписам чинного законодавства. Хабарництво передбачає прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Хабарництво на державній службі підриває принципи здійснення державного управління, дискредитує діяльність органів державної влади та сприяє зростанню рівня тіньової економіки.

Політична складова включає наступні КОМПОНЕНТИ:

✓ **Суспільно-політична нестабільність** – Суспільно-політичній стабільності виступає запорукою державності в країні. В Україні суспільно-політична нестабільність є передумовою поширення масштабів мінізації економіки і проявляється через нестабільну економіку; порушення рівноваги між функціонуючими владними структурами, відсутністю у суспільстві злагоди; відсутність ефективного державного управління. Постійна політична нестабільність стимулює розвиток у державних службовців та підприємців психології «тимчасового правителя». Наслідком цього є те, що для отримання додаткових доходів (для держслужбовців, через також низький рівень заробітних плат) та максимізації прибутку (для підприємців) застосовуються всі способи, так як завтра прийдуть до влади політичні опоненти і звільнять з займаної посади (держслужбовця) та захоплять бізнес (підприємця). Це змушує підприємців переорієнтувати бізнес на тіньовий сектор економіки, а держслужбовців використовувати посаду для особистого збагачення.

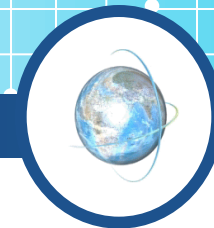

✓ **Неналежне виконання державою своїх функцій.** Недостатній авторитет державної влади серед населення – В умовах перехідної економіки створюється ситуація, коли функції держави (наприклад, суд, міліція, прокуратура) втрачають характер суспільного блага і перетворюються на об'єкт приватної купівлі-продажу, маніпуляції та шахрайства. Наслідком таких ринкових перетворень стала втрата довіри до влади з боку населення. Невелика група осіб фактично приватизувала владу, зробивши її фактично таким же ресурсом для отримання доходу, як наприклад, земля або капітал. Таким чином, вступаючи у відносини з державою населення і суб'єкти господарювання, змушені оплачувати його послуги в приватному порядку. Тому сплата податків ними сприймається як подвійне оподаткування і прагнення з їх боку позбавитися від цього тягаря, а отже перейти у тіньовий сектор економіки. Наслідок, несплата податків вважається і стає нормою. Це веде до гіпертрофованих масштабів тіньової економіки.

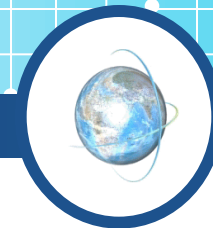
Психологічна складова ґрунтується на потребах і бажаннях людей

✓ **Бажанням** будь-якої людини є понести менші витрати, а отримати більше благ. Суб'єкти господарювання, так як і домогосподарства, будуть хотіти володіти більшим доходом (надприбутками, неоподатковуваною заробітною платою, додатковими виплатами). Тому цілком природно, що за відсутності обмежень раціональною поведінкою суб'єктів господарювання буде прагнення працювати в тіньовому секторі економіки .

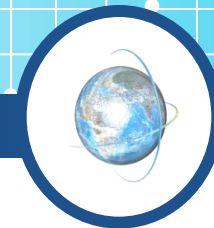
Етична складова

✓ Характеризується формуванням у свідомості громадян лояльного відношення до корупції та використання тіньових схем, несплата податків і зайнятість в тіньовому секторі економіки не виступають предметом громадського осуду. Актуалізується необхідність підвищення етики державного службовця через особистісну моральну саморегуляцію та інституціональні впливи (політичну волю, законодавство, кодекси поведінки, певні умови підтримки державної служби, координуючі органи, механізми звітності та нагляду, механізми професійної соціалізації, дієве громадянське суспільство). Необхідною є державна політика орієнтована на формування менталітету нації, орієнтованого на підвищення рівня довіри до владних структур, популяризації легального сектору економіки і осуду використання тіньових інструментів, формування внутрішнього бар'єру до роботи в тіньовому секторі економіки.

Всі зазначені вище детермінанти перебувають у тісному взаємозв'язку та є взаємообумовленими. Ефективною буде лише державна політика детінізації, яка комплексно поєднає вирішення основних проблем держави в частині економічної, соціальної, інституційно-правової, державної, політичної, психологічної та етичної компоненти детермінант тінізації економіки.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!